

Скляр Н.В., студентка 2-го курсу факультету соціології і права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Науковий керівник: **Піщенко В.В.**, викладач кафедри публічного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Становлення та розвиток концепції прав людини в правовій думці європейському та міжнародному праві

Людина як член суспільства на будь-якій стадії і в будь-яких формах суспільного розвитку завжди володіла певним обсягом прав, свобод і обов'язків. Питання прав і свобод людини полягало лише у їх об'ємі та захисті. Науковці відзначають, що якщо всю попередню історію людства можна розглядати як історію боротьби за права людини, то новітню історію -

як історію боротьби за межі прав людини [3, с.19].

Науковці визначають права людини як певні можливості людини, котрі необхідні для її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, що визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути загальними та рівними для всіх людей [4, с.5]. Відповідно до «Юридичної енциклопедії» «права людини - це визначальні засади правового статусу особи, що належать їй від народження, тому є природними і невідчужуваними» [5, с.710].

Науковці виділяють чітку лінію еволюції прав людини на трьох етапах: ідеалізації, позитивізації та реалізації [9, с.33].

В первісному суспільстві ще була відсутня диференціація прав і обов'язків, і діючі норми сприймалися як правила, рівні для всіх і необхідні для організації людського суспільства.

В стародавні часи ідеї щодо прав людини, були предметом роздумів на основі етики, в рамках філософії та суспільної думки. Витоками концепцій, які стали основою для правової думки Європи та й, в значній частині, світу, стали праці мислителів Давньої Греції та Риму, які заклали основи школи природного права.

Розвиток ідей прав людини відбувався і на території сучасної України. У Київській Русі за «Руською Правдою» не існувало смертної кари і поважалося право власності [4, с.24].

Процес визнання прав людини більш повний розвиток отримав в гуманістичній філософії Просвітництва, природно-правовій доктрині походження і сутності права і держави та законодавчих актах Англії, що містили перші норми в галузі захисту прав людини, спрямовані на обмеження всесилля і свавілля влади. Велика хартія вольностей 1215 р. поширено вважається початком процесу кодифікації прав людини [9, с.20]. Петиція про право 1628 р., конкретизувала положення про неможливість позбавити волі та ув'язнити вільного громадянина без законних підстав.

Концепція суверенітету Гуго Гроція базувалася на ідеї, згідно з якою, вільний народ може віддати всю владу кому-завгодно, не зберігши за собою взагалі цієї влади [8, с.141]. Томас Гоббс вважав, що декілька природних прав збереглися і після укладення суспільного договору, зокрема, людина не віддала державі свого права на самозбереження - чинити опір тим, хто застосовував до неї силу, хотів забрати у неї життя [8, с.183-184].

Теорію природного права та суспільного договору перейняла і розвинула Франція. Шарль Луї Монтеск'є зробив вагомий вклад в розвиток концепцій громадянських та політичних прав, а також міжнародного права [8, с.212-213]. Жан-Жак Руссо вважав, що хоча внаслідок суспільної угоди людина втрачає природну свободу та необмежене право на все, що її спокушає і що вона може отримати, вона здобуває, по-перше, громадянську свободу чи моральну свободу, оскільки дотримання права, яке вона сама вводить, і є свободою, а, подруге, право власності на все, чим володіє [8, с.222-223].

Початок ХУІІІ ст. став часом зародження формування системи прав людини в Україні. У Пактах й Конституції законів та вольностей Війська Запорозького 1710 р. [8, с.323-324], передбачалося, що до обов'язків гетьмана «належить великодушно направляти й поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей».

Революції другої половини ХVІІІ ст. стали переломним моментом в розвитку прав людини: з теоретично-доктринальних думок вони поступово перетворюються у форму реально існуючого права. В Декларації прав людини і громадянина 1789 р.

Більш-менш системно вперше в історії України права людини були відображені в Третьому Універсалі Української Центральної Ради від 7 листопада 1917 р., який проголосив

«свободу слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами», встановив восьмигодинний робочий день, наголосив на необхідності існування справедливого суду та скасував смертну кару. В Четвертому Універсалі всі ці права було підтвержені.

У 1942 р. вперше був вжитий англійський термін *human rights* - права людини - у Декларації Об'єднаних націй 26-ти держав-союзниць антигітлерівської коаліції. Цей термін замінив термін *natural rights* - природні права - і пізніший термін *the rights of man*, який, до речі, деякі науковці перекладають як «права чоловіка», що не включали права жінок, і відображали незрілість тогочасної концепції рівності прав людини [1, с.19]. Міжнародне визнання того, що всі люди народжені рівними і вільними, було досягнуто лише після завершення Другої світової війни і стало одним з Грунтовних принципів ООН. Зі створенням ООН розвиток прав людини набув нових рис. Наступним вагомим кроком у розвитку інституту прав людини стало прийняття Загальної декларації прав людини 1948 р. Характеризуючи цей документ, юристи відзначають таку його особливість як загальність, тому що значна кількість держав закріпила її положення в внутрішніх законах [2, с.57]. Декларація стала вихідною точкою, а згодом і ядром всієї системи міжнародних правових актів з прав людини, прийнятих в рамках ООН. На основі Декларації було прийнято Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1976 р. В Декларації тисячоліття ООН 2000 р. глави держав і урядів 189 держав урочисто визнали, що поруч з індивідуальною відповідальністю перед власними суспільствами вони несуть також колективну відповідальність за утвердження принципів людської гідності справедливості і рівності на глобальному рівні.

Варто виділити також третє покоління прав - колективні права народів - яке почало формуватися в другій половині XX ст. і отримало документальне оформлення в рамках ООН в 1980-і роки. Колективні права в значній мірі обумовлені появою і розвитком перших двох поколінь прав і тісно з ними взаємопов'язані. Як вважають юристи, будь-яке з соціальних прав в кожному конкретному випадку коректується при включенні в ту чи іншу «колективну групу» прав [7, с.27].

У сучасному міжнародному праві, зокрема, в практиці міжнародних організацій, в договірних та звичаєвих нормах, склався перелік загальноновизнаних основних прав людини, який вважається обов'язковим для держав, навіть якщо вони не закріпили відповідні норми у міжнародних договорах чи у внутрішньому законодавстві.

У порівнянні з різноманітністю підходів до визнання, закріплення і тлумачення прав людини на глобальному рівні, значно успішніше та ефективніше це питання вирішувалося на регіональному рівні. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. стала тим консолідованим документом, який відобразив спільні європейські цінності у сфері прав людини, а Європейський суд з прав людини став ефективним інструментом захисту прав громадян держав-членів Ради Європи. Із здобуттям незалежності та подальшим приєднанням до Ради Європи підхід до питання прав людини в Україні почав повертатися до традиційних для європейської правової думки правових ідей та цінностей.

Таким чином, протягом століть у європейській правовій думці формувалися поняття та концепції прав людини шляхом аналізу та пошуку, серед іншого, балансу між рівністю та справедливістю, свободою та її межами. Правові ідеї європейських мислителів, а також нормативно-правові акти країн Європи відіграли визначальну роль у стрімкому розвитку правового забезпечення інституту прав людини після Другої світової війни, а також у

формуванні та закріпленні нинішньої системи захисту прав людини як на регіональному рівні, так і на глобальному - в рамках ООН. І саме європейські стандарти прав людини, їхнього забезпечення та захисту, повинні бути сьогодні тим орієнтиром, навколо якого необхідно зосередити роботу у відповідних сферах в Україні.

Список використаних джерел

1. Антонович М Еволюція поняття прав людини / М Антонович // Право України. - 2005. - № 12 - С. 16-20.
2. Баштанник В. Регламентация захисту прав людини у системі права ЄС: організаційно-правовий аспект / В. Баштанник // Право України. - 2006. - № 9 - С. 56-60.
3. Рабінович П. Межі прав людини і Конституція України / П. Рабінович П., І. Панкевич // Право України. - 1997. - № 5 - С. 19-22.
4. Рабінович П. М Права людини і громадянина : навч. посібник / П. М Рабінович, М І. Хавронюк. - К. : Видавництво «Атіка», 2004. -464 с.
5. Шемшученко Ю. С. Права людини / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія: В 6 т. - К. : “Українська енциклопедія” імені МП. Бажана, 2002. - Т.4 : Н-П. - С. 710.
6. Шаповал В. Загальні характеристики конституційних статусів людини і громадянина в Україні / В. Шаповал, Т. Шаповал // Право України. - 2006. - № 5. - С. 47-51.
7. Иваненко В. А. Социальные права человека и социальные обязанности государства / В. А. Иваненко, В. С. Иваненко. - СПб : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. -404 с.
8. История политических и правовых учений : хрестоматия для юрид. вузов и фак. / сост. и общ. ред. Демиденко ГГ. - Х. : Факт, 1999. -1080 с.
9. Kuzniar R. Prawa człowieka. Prawo, instytucje, stosunki mi^dzynarodowe / R. Kuzniar. - Warszawa : Fundacja Studiow Mi^dzynarodowych, Warszawa, 2000 - 478 s.